

Date: 13th September-2026

**BOLALAR VA KATTA YOSHDAGILARDA O'TKIR ICHAK
INFEKSIYALARINING KLINIK-EPIDEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI, ERTA
TASHXIS VA PROFILAKTIKA CHORALARI**

Xo'jaqulova Dilfuza Choriyevna

Respublika o'rta tibbiyot va farmasevtika xodimlari malakasini oshirish Buxoro
filiali o'quv uslubiy bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada o'tkir ichak infeksiyalarining (O'II) bolalar va katta yoshdagi bemorlar orasidagi klinik-epidemiologik xususiyatlari, etiologik tuzilmasi, erta tashxislash imkoniyatlari hamda zamonaviy profilaktika choralari tizimli tahlil qilingan. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, diareya kasalliklari besh yoshgacha bo'lgan bolalar o'limining eng ko'p uchraydigan sabablaridan biri bo'lib qolmoqda va har yili dunyo bo'yicha yuz minglab bolalar hayotiga zomin bo'lmoqda, bunda rotavirus infeksiyasi yetakchi etiologik omil hisoblanadi. Tadqiqotda O'IIning yosh guruhlariga qarab kechish xususiyatlari, xavf omillari, laboratoriya-instrumental tashxis usullarining samaradorligi va vaksinoprofilaktikaning ahamiyati yoritilgan. Olingan natijalar O'IIga qarshi kurashda erta tashxis, adekvat regidratatsion terapiya va maqsadli profilaktika dasturlarining muhimligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: o'tkir ichak infeksiyalari, rotavirus, dizenteriya, gastroenterit, dehidratatsiya, regidratatsion terapiya, vaksinoprofilaktika, epidemiologiya.

Аннотация: В статье представлен системный анализ клинико-эпидемиологических особенностей острых кишечных инфекций (ОКИ) у детей и взрослых пациентов, их этиологической структуры, возможностей ранней диагностики и современных мер профилактики. По данным Всемирной организации здравоохранения, диарейные заболевания остаются одной из наиболее частых причин смертности детей до пяти лет, ежегодно унося жизни сотен тысяч детей, при этом ведущим этиологическим фактором является ротавирусная инфекция. В исследовании освещены особенности течения ОКИ в различных возрастных группах, факторы риска, эффективность лабораторно-инструментальных методов диагностики и значение вакцинопрофилактики. Полученные результаты обосновывают важность ранней диагностики, адекватной регидратационной терапии и целенаправленных программ профилактики в борьбе с ОКИ.

Ключевые слова: острые кишечные инфекции, ротавирус, дизентерия, гастроэнтерит, дегидратация, регидратационная терапия, вакцинопрофилактика, эпидемиология.

Abstract: This article presents a systematic analysis of the clinical and epidemiological features of acute intestinal infections (AII) in children and adult patients, their etiological structure, opportunities for early diagnosis, and modern preventive measures. According to World Health Organization data, diarrheal diseases remain one of the leading causes of death among children under five, claiming hundreds of thousands of young lives every year, with rotavirus infection being the predominant etiological agent. The study examines

Date: 13th September-2026

the course of AII across different age groups, risk factors, the effectiveness of laboratory and instrumental diagnostic methods, and the importance of vaccine prophylaxis. The findings substantiate the significance of early diagnosis, adequate rehydration therapy, and targeted prevention programs in combating AII.

Key words: acute intestinal infections, rotavirus, dysentery, gastroenteritis, dehydration, rehydration therapy, vaccine prophylaxis, epidemiology.

KIRISH

O'tkir ichak infeksiyalari (O'II) hozirgi kunda ham dunyo bo'yicha, ham O'zbekiston sharoitida eng keng tarqalgan yuqumli kasalliklar guruhini tashkil etadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, diareya kasalliklari besh yoshgacha bo'lgan bolalar o'limining uchinchi asosiy sababi bo'lib, har yili taxminan 443 mingga yaqin bola hayotiga zomin bo'lmoqda, bu holatlarning aksariyati Janubiy Osiyo va Sahroi Kabir janubidagi Afrika mamlakatlarida qayd etilmoqda. Etiologik tuzilmada rotavirus infeksiyasi yetakchi o'rinni egallaydi: 2021-yilgi hisob-kitoblarga ko'ra, u besh yoshgacha bo'lgan bolalar orasidagi barcha diareya sabab o'lim holatlarining qariyb 24,4 foizini, ya'ni taxminan 108 ming o'lim holatini tashkil etgan. Vaksinatsiya joriy etilmagan mamlakatlarda rotavirus besh yoshgacha bo'lgan bolalardagi og'ir kechuvchi o'tkir diareyaning 35–60 foizini keltirib chiqaradi, bunda eng yuqori ko'rsatkich chaqaloqlar orasida qayd etiladi.

Katta yoshdagi bemorlar orasida O'II asosan bakterial (shigellyoz, salmonellyoz, esherixioz) va virusli (norovirus) etiologiyaga ega bo'lib, kechishi nisbatan yengilroq, biroq immunitet tizimi zaiflashgan, surunkali kasalliklarga chalingan va keksa yoshdagi shaxslarda og'ir asoratlar va dehidratatsiya rivojlanish xavfi yuqori bo'lib qoladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda, dizenteriya kabi ichak infeksiyalari gigiyena qoidalariga rioya qilinmaydigan hududlarda, ayniqsa yozgi-issiq mavsumda keng tarqalgan bo'lib, jamoat salomatligiga jiddiy tahdid solmoqda. Global iqlim o'zgarishlari, suv ta'minoti va oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq muammolar ham bu kasalliklarning tarqalishiga qulay zamin yaratmoqda.

O'IIning kechish og'irligi ko'p jihatdan tashxisning qanchalik erta qo'yilishiga va davolashning o'z vaqtida boshlanishiga bog'liq. Shu sababli, ushbu kasalliklar guruhining klinik-epidemiologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, zamonaviy tashxis usullarini amaliyotga joriy etish va samarali profilaktika tadbirlarini ishlab chiqish sog'liqni saqlash tizimining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi

Bolalar va katta yoshdagi bemorlarda o'tkir ichak infeksiyalarining klinik-epidemiologik xususiyatlarini, xavf omillarini va erta tashxislash imkoniyatlarini tahlil qilish, shu asosda maqsadli profilaktika chora-tadbirlari bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot tavsifiy-analitik xarakterga ega bo'lib, 2019–2026-yillarda e'lon qilingan xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlar, Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining rasmiy

Date: 13th September-2026

hisobotlari (Diarrhoeal disease fact sheet, GBD Diarrhoeal Disease tadqiqotlari), shuningdek nufuzli xalqaro jurnallarda chop etilgan epidemiologik va klinik tadqiqotlarning natijalari o'rganildi. Manbalarni tanlashda nashr sanasi, tadqiqot metodologiyasining sifati va namuna hajmining yetarliligi mezon sifatida olindi. Tahlilda qiyosiy-tavsifiy va statistik-analitik usullardan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. O'tkir ichak infeksiyalarining etiologik tuzilmasi va epidemiologik xususiyatlari

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, O'II etiologik jihatdan heterogen guruh bo'lib, virusli (rotavirus, norovirus, adenovirus), bakterial (Shigella, Salmonella, patogen Escherichia coli turlari, Campylobacter) va parazitlar (Giardia, Cryptosporidium) qo'zg'atuvchilar tomonidan keltirib chiqariladi. Yosh bolalarda virusli, xususan rotavirus etiologiyasi ustunlik qiladi, bu esa kasallikning statsionar sharoitida, ayniqsa pediatriya bo'limlarida qo'l gigiyenasi va infeksiyaga qarshi nazorat choralari yetarli bo'lmagan hollarda ichki (nozokomial) tarqalish xavfini oshiradi. Katta yoshdagi va immunitet tizimi buzilgan bemorlarda bakterial etiologiya, xususan shigellyoz va salmonellyoz nisbatan ko'proq uchraydi va og'irroq, uzoqroq davom etadigan klinik manzara bilan namoyon bo'ladi.

Epidemiologik jihatdan O'II fekal-oral mexanizm orqali tarqaladi, asosiy uzatilish yo'llari — suv, oziq-ovqat, maishiy-kontakt va ba'zi virusli infeksiyalarda havo-tomchi yo'li hisoblanadi. Kasallanish darajasining mavsumiy xususiyati mavjud: bakterial infeksiyalar yoz-kuz oylarida, rotavirus infeksiyasi esa asosan qish-bahor oylarida ko'proq qayd etiladi. Ijtimoiy-maishiy omillar — toza ichimlik suvi bilan yetarli ta'minlanmaslik, kanalizatsiya tizimining yo'qligi yoki yetishmasligi, shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik — kasallanish darajasini sezilarli darajada oshiradi.

2. Klinik kechish xususiyatlari va yosh guruhlariga bog'liqligi

Bolalarda, xususan ikki yoshgacha bo'lgan davrda, O'II ko'pincha og'ir kechadi va tez orada dehidratatsiya rivojlanishi bilan xavflidir, bu esa o'z navbatida elektrolitlar balansining buzilishi, gipovolemik shok va, o'z vaqtida yordam ko'rsatilmasa, o'lim bilan yakunlanishi mumkin. Klinik manzara qayt qilish, suyuq najas, isitma, qorin sohasidagi og'riq va umumiy intoksikatsiya belgilari bilan namoyon bo'ladi. Katta yoshdagi bemorlarda, ayniqsa immunitet tizimi normal ishlayotgan shaxslarda, kasallik nisbatan yengilroq, o'z-o'zidan cheklanuvchi xarakterga ega bo'lishi mumkin, biroq keksa yosh, homiladorlik, surunkali kasalliklar (qandli diabet, buyrak yetishmovchiligi) mavjudligi og'ir asoratlarni rivojlanish xavfini oshiradi.

3. Erta tashxislashning zamonaviy imkoniyatlari

O'Ini erta va aniq tashxislash davolash taktikasini to'g'ri tanlash hamda asoratlarning oldini olish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy tashxis algoritmi klinik-anamnestik ma'lumotlarni, dehidratatsiya darajasini baholashni (teri turgori, shilliq pardalar holati, diurez), hamda laboratoriya tekshiruvlarini — najasning bakteriologik ekilishi, rotavirus va norovirus antigenlarini aniqlashga mo'ljallangan ekspress-immunxromatografik testlar, shuningdek zamonaviy muassasalarda polimeraza zanjir

Date: 13th September-2026

reaksiyasi (PZR) asosidagi molekulyar-genetik usullarni o'z ichiga oladi. Ekspresstestlarning klinik amaliyotga joriy etilishi natija olish vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi, bu esa targetli terapiya va infeksiyaga qarshi nazorat choralari o'z vaqtida boshlash imkonini beradi. Og'ir va uzoq davom etuvchi hollarda elektrolitlar tarkibi, qon zardobidagi kreatinin va mochevina darajasini baholash ham zarur hisoblanadi.

4. Davolash tamoyillari va profilaktika choralari

O'Ini davolashning asosiy tamoyili — adekvat regidratatsion terapiya bo'lib, yengil va o'rta og'irlikdagi holatlarda og'iz orqali regidratatsion eritmalaridan foydalanish, og'ir dehidratatsiyada esa venaga tomchilatib eritmalar yuborish tavsiya etiladi. Antibakterial terapiya faqat bakterial etiologiya laboratoriya yo'li bilan tasdiqlangan yoki og'ir invaziv infeksiya klinik belgilari mavjud bo'lgan hollarda, asosli ko'rsatmalar asosida tayinlanishi lozim; virusli etiologiyali holatlarda antibiotiklarni asossiz qo'llash tavsiya etilmaydi.

Profilaktika sohasida quyidagi yo'nalishlar eng samarali deb topildi:

— Rotavirusga qarshi vaktsinatsiyani milliy immunizatsiya dasturlariga joriy etish, JSST tomonidan tasdiqlangan Rotarix, RotaTeq, Rotavac va Rotasiil kabi vaktsinalardan foydalanish;

— Toza ichimlik suvi bilan ta'minlash va kanalizatsiya infratuzilmasini yaxshilash;

— Aholi, ayniqsa yosh onalar orasida qo'l gigiyenasi va ovqat mahsulotlarini xavfsiz saqlash-tayyorlash qoidalari bo'yicha sanitariya-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish;

— Tibbiyot muassasalarida, xususan pediatriya bo'limlarida infeksiyaga qarshi nazorat tadbirlarini (izolyatsiya, dezinfeksiya, xodimlar gigiyenasi) qat'iy amalga oshirish;

— Epidemiologik nazorat va erta ogohlantirish tizimlarini mustahkamlash, bu esa epidemik ko'tarilishlarni o'z vaqtida aniqlash va cheklash imkonini beradi.

O'zbekiston sharoitida rotavirusga qarshi vaktsinatsiyani kengroq joriy etish, qishloq joylarida toza suv ta'minoti dasturlarini kuchaytirish va birlamchi bo'g'in shifokorlari (oilaviy shifokorlar, pediatrlar) darajasida ekspres-diagnostika vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil o'tkir ichak infeksiyalarining, xususan rotavirus etiologiyali diareyaning, bolalar o'limi va kasallanishining muhim sababi bo'lib qolayotganini, katta yoshdagi bemorlarda esa, ayniqsa xavf guruhlarida, jiddiy asoratlarga olib kelishi mumkinligini tasdiqladi. Kasallikning yosh guruhlariga qarab kechish xususiyatlarini hisobga olgan holda erta tashxislash, ekspres-diagnostika usullarini keng joriy etish va adekvat regidratatsion terapiyani o'z vaqtida boshlash o'lim va asoratlarning darajasini sezilarli kamaytirishga xizmat qiladi. Rotavirusga qarshi vaktsinatsiyani milliy immunizatsiya dasturiga to'liq joriy etish, toza suv ta'minoti va sanitariya sharoitlarini yaxshilash hamda aholi orasida gigiyenik ta'lim ishlarni kuchaytirish O'Ining oldini olishning eng samarali va uzoq muddatli strategiyasi hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda O'zbekiston sharoitida milliy epidemiologik monitoringni kengaytirish va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

Date: 13th September-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. World Health Organization. Diarrhoeal disease: key facts. — Geneva: WHO, 2024.
2. World Health Organization. Rotavirus vaccine-preventable diseases surveillance standards. — Geneva: WHO, 2018–2025.
3. GBD Diarrhoeal Disease Collaborators. Estimates of the global, regional, and national morbidity, mortality, and aetiologies of diarrhoea in 195 countries: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study // The Lancet Infectious Diseases. — 2018.
4. High Prevalence of Group A Rotavirus Among Children Under Five with Acute Diarrhea in Mogadishu: Unexpected Risk and Protective Factors // medRxiv. — 2025.
5. Kumar A., Singh J., Rana R.K. et al. Surveillance and Genotypic Distribution of Rotavirus Diarrhea in Children with Acute Gastroenteritis // Indian Journal of Pediatrics. — 2025.
6. Dang Van Chuc, Dang Phuong Linh, Dang Viet Linh, Pham Van Linh. Clinical Epidemiology Features and Risk Factors for Acute Diarrhea Caused by Rotavirus A in Vietnamese Children // BioMed Research International. — 2023.
7. “Dizenteriya kasalligining kelib chiqishi va asosiy klinik belgilari” // Journal of Universal Science Research. — 2025.
8. Тошкент тиббиёт академияси ахбороти. Юкумли касалликлар долзарб муаммолари. — Тошкент, 2024–2025.

